

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 2005

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Τῶν Δωριέων κοιτίδα, γένεση καὶ μετανάστευση, μέρος Β', ὑπὸ τοῦ
Ακαδημαϊκοῦ κ. Μιχαήλ Σακελλαρίου*.

Β'

ΨΗΓΜΑΤΑ ΑΥΘΕΝΤΙΚΩΝ ΑΝΑΜΝΗΣΕΩΝ
ΜΕΣΑ ΣΕ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ

Στὸ πρῶτο μέρος ἐξέθεσα καὶ ἔκρινα τίς μέχρι τοῦ παρόντος θεωρίες περὶ
τῆς κοιτίδας καὶ τοῦ χρόνου δημιουργίας τῶν Δωριέων καὶ περὶ τῆς μεταναστεύ-
σεως ἢ μὴ μεταναστεύσεώς τους στὴν Ἑλλάδα. Στὸ δεύτερο μέρος ἀναψηλαφῶ
τὸν φάκελο τοῦ ζητήματος.

Εἰσαγωγικῶς, ἀπαντῶ καταφατικῶς στὸ ἐρώτημα, ἐὰν οἱ προαλφabethτικοὶ
Ἕλληνες μποροῦσαν ἢ δὲν μποροῦσαν νὰ συντηροῦν ἐπὶ αἰῶνες ἱστορικὲς ἀνα-
μνήσεις μεταβιβαζόμενες διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου.

Στὸν κορμὸ τοῦ μέρους ἐξετάζω πρῶτα ὅλα τὰ δεδομένα τῶν πηγῶν ποὺ ἀφο-
ροῦν στοὺς Δωριεῖς πρὸ τῆς μεταναστεύσεως στὴν Πελοπόννησο, διακρίνοντας
μέσα σ' αὐτὰ ὅσα φανταστικὰ καὶ ὅσα γνήσια· ἔπειτα δέ, ἐρχόμενος εἰς τὸ θέμα
τῆς μεταναστεύσεως, συμφωνῶ μὲν μὲ ἄλλους ἐρευνητὲς ὅτι ἡ 'κάθοδος τῶν
Ἑρακλειδῶν' εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου φανταστικὴ, ἐπισημαίνω ὅμως τὴ γνησιότητα
μερικῶν σημείων ἀυθεντικῶν παραδόσεων ποὺ δὲν ἐπηρεάσθηκαν ἀπὸ τὸ ἐν λό-
γῳ κατασκευάσμα.

* MICHEL SAKELLARIOU, *Berceau, origine et migration des Doriens (Partie II)*.

Συντομογραφίεις, βλ. μέρος Α', σελ. 25

Οί προαλφάβητικοί Έλληνες μπορούσαν να συντηρήσουν επί πολλούς αιώνες ιστορικές αναμνήσεις μεταβιβαζόμενες προφορικώς

Οι έρευνες που έχω διεξαγάγει από το 1945 και έξης, με θέματα: την ελληνική μετανάστευση στην Ίωνία (1945-1958)¹, τα ελληνικά έθνη κατά την εποχή του Χαλκού (1959-2005)², τους προελληνικούς λαούς ινδο-ευρωπαϊκής προελεύσεως (1972-1977)³, τους Πρωτο-Έλληνες (1977-1980)⁴, με οδήγησαν στην επισήμανση όρισμένων τυπικών φαινομένων αναφορικά με τη συντήρηση ή αλλοίωση ή απώλεια ιστορικών αναμνήσεων, κατά κατηγορίες θεμάτων. Άφου προχώρησα αρκετά στη διατύπωση ενός συστήματος συμπερασμάτων, αλλά πριν τα κοινοποιήσω έντύπως, σκέφθηκα να τα παραβάλω με πορίσματα έρευνών επί των προφορικώς μεταδιδόμενων ιστορικών παραδόσεων σε προαλφάβητικές κοινωνίες, διατηρούμενες ακόμη και μετά τα μέσα του 20ού αιώνα (ιδίως σε φυλές της ύποσαχάριας Αφρικής). Αύτα τα πορίσματα επιβεβαιώνουν τα δικά μου ως προς τα ισχυρά και τα άσθενή σημεία της προφορικής μεταδόσεως, είναι δέ και διαφωτιστικότερα για τους λόγους που επιβάλλουν στις κοινωνίες χωρίς γραπτό λόγο να συντηρούν ιστορικές αναμνήσεις, για τις συνθήκες που εξασφαλίζουν έντυπωση αποτελέσματα, καθώς και για την κατάρτιση και τις μνημονικές ικανότητες των griots (άνωτέρω, σελ. 36). Έπο το φώς της διασταύρωσεως των ως άνω πορισμάτων με τις παρατηρήσεις μου επί των ελληνικών παραδόσεων για γεγονότα αρχαιότερα του αλφαβήτου, συνέταξα και δημοσίευσα ειδική πιλοτική μελέτη 16 αντιπροσωπευτικών study cases, κατ' αντίστροφη χρονολογική σειρά, από τα μέσα του 7ου έως τα μέσα του 14ου αιώνα π.Χ.⁵

Το γεγονός ότι οι έρευνες για την προφορική μετάδοση ιστορικών παραδόσεων υπό προαλφάβητικές συνθήκες αναιρούν τη συνολική άρνηση της αξιοπιστίας

1. *La migration grecque en Ionie*, 1958.

2. Η μελέτη αυτή άρχισε το 1959, προχώρησε παράλληλα και σε συνάρτηση με τις αναφερόμενες στη συνέχεια, άνεστάλη για χάρη άλλων (*The Polis-state*, 1989, *Η άθηναϊκή δημοκρατία*, 1999, 2000², 2004³), και μικρότερων. Παραδίδεται τώρα στο τυπογραφείο.

3. *Peuples préhelléniques d'origine indo-européenne*, 1977.

4. *Les Proto-Grecs*, 1980.

5. *Between Memory and Oblivion: The Transmission of Early Greek Historical Traditions*, 1990.

ας τῶν ἀντιστοιχῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν παραδόσεων δὲν σημαίνει ὅτι δικαιολογοῦν τὴ συνολικὴ ἀποδοχὴ τους, χωρὶς συζήτηση. Ὅχι, μόνον ἡ ἀντίσταση τῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων στὴ φθορὰ τοῦ χρόνου κατὰ τὸ στάδιο τῆς προφορικῆς μεταδόσεώς τους ἔχει ὅρια, ἀλλὰ καί, ἀπὸ τὴ στιγμή πού αὐτὲς ἀρχίζουν νὰ μεταδίδονται γραπτῶς, ὑφίστανται συνεχῶς ἀπώλειες, ἀλλοιώσεις, ἀκόμη καὶ προσυζητες⁶. Γιὰ τοῦτο ἐπιβάλλεται στὸν ἐρευνητὴ ὄχι μόνον νὰ ἀσκεῖ κριτικὸ ἔλεγχο ἀξιοπιστίας τοῦ καθενὸς σημείου τῆς καθεμιᾶς παραδόσεως, ἀλλὰ καὶ νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψην τὸν χαρακτήρα τῆς κατὰ περίπτωσιν πηγῆς. Τὸ ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ μοιάζει μὲ ἐκεῖνο τοῦ ἀνακριτῆ καὶ τοῦ δικαστῆ, μὲ τὴ διαφορά ὅτι πρέπει νὰ ἐφαρμόζει τὸ κριτήριον ὄχι τῆς ἀθωότητος, ἀλλὰ τῆς ἐνοχῆς: κάθε ὑπὸ ἐξέτασιν στοιχεῖο πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται ὡς ὑποπτο μέχρις ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου.

Δεδομένα τῶν πηγῶν γιὰ τοὺς Δωριεῖς πρὶν ἀπὸ τὴ μετανάστευσή τους στὴν Πελοπόννησο. Φανταστικὰ καὶ ἀυθεντικὰ στοιχεῖα στοὺς ἱστορικοὺς μύθους

Οἱ ἀρχαῖες πηγές πού ἀναφέρονται στοὺς Δωριεῖς πρὶν ἀπὸ τὴ μετανάστευσή τους στὴν Πελοπόννησο εἶναι πολυάριθμες, ἀλλὰ φειδωλότατες σὲ πληροφορίες, οἱ δὲ πλεῖστες ἐξ αὐτῶν εἶναι προβληματικές.

Ὡς τόποι ἐγκαταστάσεως Δωριέων βορείως τοῦ Ἰσθμοῦ ἀναφέρονται ἀπὸ πηγῆς ἡ κεντρικὴ Πίνδος [περιοχὴ Μετσόβου], ἡ Ἑστιαιωτὶς [περίπου ὁ νομὸς Τρικάλων], ἡ ὑπὸ τὴν Ὅσσα καὶ τὸν Ὀλυμπο περιοχὴ, εἰδικότερα δὲ ἡ πέραν τῶν Τεμπῶν, ἡ Δωρίς, καθὼς καὶ ἓνας τόπος τῆς Βοιωτίας δυτικὰ ἀπὸ τὴ Θήβα. Δὲν συναντοῦμε οὔτε ἕνδος μνημείων Δωριέων σὲ χώρα ἢ τόπο ἐκτὸς τῆς ἐλλαδικῆς χερσονήσου, ὅπου παρὰ ταῦτα παρασύρονται ἀπὸ τὸ 1824 ἕως καὶ σήμερον οἱ πρόμαχοι τῆς ἐπικρατοῦσας θεωρίας, καὶ ὅσοι ἄλλοι παρέχουν πίστη σ' αὐτήν.

Δύο μεταξὺ ὄλων τῶν περιοχῶν πού μνημόνευσα πρὸ ὀλίγου ἐπέσυραν κυρίως τὴν προσοχὴ τῶν ἐρευνητῶν πού καλλιέργησαν τὴν ἐπικρατοῦσα θεωρία: ἡ κεντρικὴ Πίνδος καὶ ἡ Δωρίς. Τοῦτο δὲ ἐπειδὴ τὰ μὲν διάσελα πού τέμνουν τὴν ὄροσειρὰ θεωρήθησαν ὡς σημεῖα διεισδύσεως τῶν Δωριέων, κατερχομένων διὰ τῆς Ἠπείρου, στὴν κεντρικὴ Ἑλλάδα, ἡ δὲ Δωρίς λογίσθηκε ὡς τόπος ὅπου διατηρήθησαν ὀλίγιστοι Δωριεῖς, πού δὲ μετακινήθησαν στὴν Πελοπόννησο.

Ἀκριβῶς ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος ὅτι ἀπὸ τὸ 1824 ἕως σήμερον ἐπικράτησε,

6. Ἰδιο ἔργο, σποραδικά.

άλλοτε χωρίς και άλλοτε με περιορισμένη ἀμφισβήτηση, ἡ θεωρία πού τοποθετεῖ τὴν κοιτίδα τῶν Δωριέων κάπου ἐκτὸς τῆς ἐλλαδικῆς χερσονήσου, οἱ δὲ δύο ἀντιζήτες πού μεταφέρουν ἐξ ἀρχῆς τοὺς Δωριεῖς ἐντὸς αὐτῆς καὶ σ' ὅλη τὴν ἔκτασή της, ἀπειροελάχιστοι εἶναι οἱ ἐρευνητὲς πού πρόσεξαν τὶς εἰδήσεις πού τοποθετοῦν τοὺς Δωριεῖς στὴν Ἑστιαιώτιδα καὶ μεταξύ Ὀλύμπου καὶ Ὀσσας.

Τὰ ἀρχαῖα κείμενα πού ἀναφέρονται στὴν ἱστορία τῶν Δωριέων πρὶν ἀπὸ τὴ μετανάστευση στὴν Πελοπόννησο⁷ παρουσιάζουν ἀποκλίσεις σὲ τέσσερα σημεία: 1) Σύμφωνα μὲ σχετικὴ ἀφήγηση τοῦ Ἡροδότου, ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν Φθιώτιδα [περιοχὴ Δομοκοῦ], οἱ Δωριεῖς ἐγκαταστάθηκαν διαδοχικὰ στὴ βόρεια Θεσσαλία καὶ στὴν Πίνδο, πρὶν καταλήξουν στὴ Δωρίδα [μικρὴ περιοχὴ μεταξύ Οἴτης καὶ Παρνασσοῦ]. 2) Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, οἱ Δωριεῖς μετακινήθηκαν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴ Φθιώτιδα στὴ Δωρίδα. 3) Μερικὲς πηγὲς τοποθετοῦν τοὺς Δωριεῖς μόνον στὴν Β.-Α. Θεσσαλία, ἢ μόνον στὴν Ἑστιαιώτιδα, ἢ μόνον στὴν Πίνδο, ἢ μόνον στὴ Δωρίδα. 4) Ἄλλες πηγὲς, τέλος, ἀναφέρουν μία μετακίνηση Δωριέων ἀπὸ μία σ' ἄλλη περιοχὴ μεταξύ αὐτῶν πού προμνημονεύθηκαν.

Επιβάλλεται ὅμως νὰ δεχθοῦμε ὅτι καμμία χώρα βορειότερα ἀπὸ τὴ Δωρίδα, καὶ τέτοιες εἶναι ἡ Φθιώτις, ἡ περιοχὴ Ὀσσας-Ὀλύμπου, ἡ Ἑστιαιώτις, ἡ Πίνδος, δὲν κατοικήθηκε ποτὲ ἀπὸ φύλο μὲ τὸ ὄνομα Δωριεῖς. Οἱ λόγοι εἶναι τέσσερες:

1) Τὸ ὄνομα Δωριεῖς ἔχει τὴ μορφή ἐθνικοῦ ὀνόματος παραγομένου ἀπὸ ἓνα τοπωνύμιο μὲ θέμα Δωρι-, ἀκριβῶς δὲ ἓνα τέτοιο τοπωνύμιο ἦταν τὸ Δωρίς, μὲ τὸ ὁποῖο δηλωνόταν μία περιοχὴ στὴν καρδιὰ τῆς Στερεᾶς, ἡ δὲ ἀρχαία γραμματεία τὴν μνημονεύει ὁμόφωνα ὡς ἐκείνη ἀπὸ τὴν ὁποία ξεκίνησαν οἱ μετανάστες γιὰ τὴν Πελοπόννησο. Ἐν ὄψει τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἐθνικὸ Δωριεῖς δημιουργήθηκε στὴ χώρα πού λεγόταν Δωρίς, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μιλοῦμε γιὰ Δωριεῖς πού δὲν εἶχαν ἤδη φθάσει στὴ Δωρίδα.

2) Ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ἔθνος πού ἔφερε αὐτὸ τὸ ὄνομα σχηματίσθηκε πράγματι ἀπὸ διάφορα προϋπάρχοντα στοιχεῖα πού κατοικοῦσαν στὴ Δωρίδα καὶ γύρω ἀπὸ αὐτήν.

3) Στὸ χωρίο ὅπου ἀφηγεῖται τὶς μετακινήσεις τῶν Δωριέων ἀπὸ τὴ Φθιώτιδα ἕως τὴ Δωρίδα, διὰ μέσου τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πίνδου, ὁ Ἡρόδοτος μᾶς

7. Ἰδίο ἔργο, 223-235.

παραδίδει μίαν απίδανη ιστορία για την ονομασία των Δωριέων: σέ μία πρώτη φάση τούς αποκαλεί Δωριείς, συγκεκριμένα κατά τις περιόδους πού τούς παρουσιάζει νά κατοικούν άρχικά στή Φθιώτιδα και έπειτα κάτω από την Όσσα και τόν Όλυμπο, περιοχή πού, όπως θά δούμε, συγγέει με την Έστιαιωτίδα: έπειτα, δηλώνει ότι οί Δωριείς ανέβηκαν από την Έστιαιωτίδα στην Πίνδο, όπου έλαβαν ένα άλλο όνομα, Μακεδνοί. Τέλος, τούς αποκαλεί και πάλι Δωριείς, όταν αναφέρεται στή μετακίνησή τους από την Πίνδο στή Δρυοπίδα, πού θά μετονομαζόταν Δωρίς⁸. Τό όνομα Μακεδνοί άνήχε σέ ένα από τά στοιχεία πού θά συγκροτήσουν τό έθνος των Δωριέων (πίο κάτω, σελ. 48, 49-52, 59).

4) Όπως θά δούμε στή συνέχεια, οί πληροφορίες πού τοποθετούν τούς Δωριείς στή Φθιώτιδα ή στην περιοχή Όσσας-Όλύμπου ή στην Έστιαιωτίδα ή στην Πίνδο δέν άνάγονται σ' άυθεντικές παραδόσεις, αλλά όφείλονται σέ άναγνωρίσιμα αίτια.

ΦΘΙΩΤΙΣ. - Η άφορμή για την άποψη ότι οί Δωριείς κατοίκησαν πρώτα στή Φθιώτιδα βρίσκεται προφανώς στό γεγονός ότι στή Φθιώτιδα τοποθετούσε ό μύθος τόν Έλληνα, φανταστικό γενάρχη των Έλλήνων, τούς γιούς του, Δώρο και Αΐολο, και έγγονούς του Άχαιο και Ίωνα, φανταστικούς γενάρχες των Δωριέων, των Αιολέων, των Άχαιών και των Ίώνων. Έπομένως δέν πρόκειται για στοιχείο πού άπηχούσε γνήσια άνάμνηση.

ΟΣΣΑ-ΟΛΥΜΠΟΣ ΚΑΙ ΕΣΤΙΑΙΩΤΙΣ. - Μετά τή Φθιώτιδα, αναφέρει ό Ηρόδοτος, οί Δωριείς πήγαν νά εγκατασταθούν κάτω από την Όσσα και τόν Όλυμπο, στην περιοχή πού λέγεται Ίστιαιωτίς⁹. Άλλά ή Όσσα και ό Όλυμπος, πού ύψώνονται βορειοανατολικά και βόρεια από τή Θεσσαλία, απέχουν από την Ίστιαιωτίδα ή Έστιαιωτίδα, πού άντιστοιχεί περίπου στόν σημερινό νομό Τρικάλων. Ό ίδιος συγγραφέας λέει σέ λίγο ότι οί Δωριείς έκκένωσαν την Ίστιαιωτίδα υπό την πίεση των Καδμείων¹⁰, ενώ σ' άλλο χωρίο σημειώνει ότι οί Καδμείοι, νικημένοι από τούς Έπιγόνους, προσέφυγαν στους Έγγέλεις στην Ίλλυρία¹¹. Όλες οί πληροφορίες του Ηροδότου δημιουργούν προβλήματα, πού λύονται κατά την πορεία τής έπισκοπήσεως των άλλων πηγών.

8. Ηρόδοτος, I 56.

9. Ηρόδοτος, δ. π.

10. Ηρόδοτος, I 57.

11. Ηρόδοτος, V 61, IX 43.

Ὁ Διόδωρος γράφει ὅτι οἱ Καδμεῖοι, ἀφοῦ ἠττήθησαν ἀπὸ τοὺς Ἐπιγόνους, ἐξετόπισαν τοὺς Δωριεῖς ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, ἐκεῖνοι δὲ μετανάστευσαν ἀργότερα στὴ Δωρίδα¹².

Ὁ Πausanίας κάνει δύο ἀναφορὲς στὴν ἦττα τῶν Δωριέων ἀπὸ τοὺς Καδμείους, προσθέτει δὲ ὅτι ἓνα μέρος τῶν Καδμείων πού ἀποσπᾶσθηκε ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ πῆρε ἓνα διαφορετικὸ δρόμο ἐφῆσσε στὸ ὄρος Ὀμόλη, τὸ ὁποῖο καὶ κατέλαβε¹³. Κατὰ τὴν ἱστορικὴ ἐποχὴ, τὸ ὄνομα Ὀμόλη δῆλωνε ἓνα βουνὸ βόρεια ἀπὸ τὴν Ὀσσα καθὼς καὶ μία πόλη κειμένη μεταξὺ αὐτοῦ τοῦ ὄρους καὶ τοῦ Πηγνεῖο¹⁴. Ἔτσι φαίνεται καθαρὰ ὅτι ἡ μνεία ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο τῆς Ὀσσας καὶ τοῦ Ὀλύμπου, σὲ συνδυασμὸ μὲ τοὺς Δωριεῖς, προέρχεται, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἀπὸ τὴν πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπέρρεαν οἱ πληροφορίες πού μνημονεύουν ὁ Διόδωρος καὶ ὁ Πausanίας σχετικὰ μὲ τὶς περιπέτειες τῶν Καδμείων μετὰ τὴν ἦττα τους ἀπὸ τοὺς Ἐπιγόνους.

Ὁ Ἡρόδοτος βεβαιώνει, σὲ χωρῖο διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ προηγούμενα, ὅτι οἱ Πελασγοὶ τῆς Κρηστώνος, στὴ Μακεδονία, κατεῖχαν προηγουμένως τὴ Θεσσαλιώτιδα, ὅπου γειτόνευαν μὲ τοὺς Δωριεῖς¹⁵. Ἡ Θεσσαλιώτις συνορεύει ὄχι μὲ τὴν περιοχὴ Ὀσσας-Ὀλύμπου, ἀλλὰ μὲ τὴν Ἰστιαιώτιδα ἢ Ἔστιαιώτιδα.

Παραλείποντας τὴν ἐπισκόπηση τῶν πηγῶν πού δίνουν καταμερισμένες πληροφορίες, προχωρῶ στὸν σχολιασμὸ τῶν ὡς ἄνω στοιχείων πού συγκροτοῦν τὸν πυρῆνα τοῦ προβλήματος.

Πολλοὶ ἱστορικοὶ δέχονται τὴν πληροφορία κατὰ τὴν ὁποία ἓνα μέρος τῶν Καδμείων πού διέφυγαν τοὺς Ἐπιγόνους, ἐξετόπισαν τοὺς Δωριεῖς ἀπὸ μία περιοχὴ κοντὰ στὰ Τέμπη ἀπορρίπτουν ὅμως ἐκεῖνη πού ἐμφανίζει ἓνα ἄλλο μέρος τους νὰ καταφεύγουν στοὺς Ἐγγεῖς, στὴν Ἰλλυρία. Πιστεύω ὅτι καὶ οἱ δύο πληροφορίες δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα. Καὶ μόνες οἱ ἀποστάσεις μεταξὺ Θηβῶν καὶ Τεμπῶν ἢ μεταξὺ Θηβῶν καὶ Ἐγγελέων ἀρκοῦν, νομίζω, γιὰ νὰ καταστοῦν ὑποπτες καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη¹⁶. Ἄλλωστε, μερικὲς ἄλλες πηγὲς γιὰ τὶς περιπέτειες τῶν Καδμείων μετὰ τὴν ἄλωση τῶν Θηβῶν ἀπὸ τοὺς

12. Διόδωρος Σικελιώτης, IV 67.1.

13. Πausanίας, IX 5.13-14 καὶ 8.6.

14. Ἐφόρος, 70 FGrH, 228, Ἀριστόδημος, 383 FGrH, 5 b.

15. Ἡρόδοτος, I 157.

16. Περισσότερα: M. B. Sakellariou, *Between Memory and Oblivion: the Transmission of Early Greek Historical Traditions*, 1990, 212-213.

Ἐπιγόνους τοποθετοῦν τὰ γεγονότα στὰ σωστά τοπογραφικά καὶ χρονολογικά τους πλαίσια, καὶ μάλιστα ἐπιτρέπουν νὰ ἀναχθοῦμε σὲ παλαιῆς πηγές, τὴ Θηβαΐδα καὶ τοὺς Ἐπιγόνους, ἔπη τοῦ Θηβαϊκοῦ κύκλου, ἀπὸ τις ὁποῖες φαίνονται νὰ προέρχονται, σὲ τελευταία ἀνάλυση, οἱ πληροφορίες γιὰ τὶς κινήσεις τῶν Καδμείων ἢ Θηβαίων μετὰ τὴν ἦττα τους ἀπὸ τοὺς Ἐπιγόνους¹⁷.

Ὁ Στράβων ἀναφέρει, ὅτι οἱ Θηβαῖοι, ἡττημένοι ἀπὸ τοὺς Ἐπιγόνους, κατέφυγαν στὶς Ἀλαλχομενές καὶ τὸ Τιλφωσσαῖον ὄρος, κοντὰ στὴν Κωπαΐδα¹⁸. Ὁ Διόδωρος καὶ ὁ Ψευδο-Απολλόδωρος σημειώνουν ἀκριβέστερα ὅτι οἱ Καδμεῖοι ἔφθασαν μέσα σὲ μία νύκτα στὸν τόπο καταφυγῆς τους, τὸ ὄρος Τιλφωσσαῖον, κατὰ τὸν πρῶτο, τὴν πηγὴ Τιλφούσσα, κατὰ τὸν δεῦτερο¹⁹. Αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς διαφέρουν λοιπὸν ἀπὸ τὸν Πausανία πού, ὅπως εἶδαμε, μᾶς ὁδηγεῖ στὴ Θεσσαλικὴ Ὀμόλη (σελ. 46). Ὡστόσο, δύο λεπτομέρειες στὰ σχετικὰ χωρία τοῦ ἴδιου συγγραφέα θὰ μᾶς δώσουν τὴν ἀρχὴ τοῦ μίτου πού καταλήγει σὲ μία βωιωτικὴ Ὀμόλη, ὅχι μακριὰ ἀπὸ τὴ Θήβα: α) Ὁ Pausanias μνημονεύει, στὸ δεῦτερο χωρίο, μία αἰτιολογικὴ ἱστορία, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Καδμεῖοι, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴ Θεσσαλικὴ Ὀμόλη, εἰσήλθαν στὴν πόλη τους ἀπὸ μία εἴσοδο πού ὀνόμασαν Ὀμολωίδες Πύλες²⁰. Ἀλλά, κατὰ τὸν Ἀριστόδημο τὸν Θηβαῖο καὶ τὸν Στέφανο τὸν Βυζάντιο, αὐτὲς οἱ πύλες ὄφειλαν τὸ ὄνομά τους σ' ἓνα βουνό, Ὀμολωῖον ἢ Ὀμόλη, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ Θήβα²¹. β) Κατόπιν τούτου, μποροῦμε νὰ ἀξιοποιήσουμε τὴ δεῦτερη λεπτομέρεια τοῦ Pausanias. Ἐκείνη, ὅπου λέει ὅτι οἱ ἡττημένοι Καδμεῖοι ἐξεκίνησαν γιὰ τὴν Ἰλλυρία μόλις νύκτωσε²². Αὐτὴ ἡ λεπτομέρεια, θυμίζοντας τὴ δῆλωση τῶν Διοδώρου καὶ Ψευδο-Απολλοδώρου γιὰ τὴν ἐπιχείρησι καταφυγῆς τῶν Καδμείων πού πραγματοποιήθηκε ἐξ ὀλοκλήρου

17. M. B. Sakellariou, ἴδιο ἔργο, 207-222.

18. Στράβων, IX 2.36.

19. Διόδωρος Σικελιώτης, IV 66.4 - 67.1, Ψευδο-Απολλόδωρος, III 37.3-4.

20. Pausanias, IX 8.6-7.

21. Ἀριστόδημος, 383 FGrH, 5 a (=Σχολ. Εὐριπ. Φοῖν., 1119 : "Ἀριστόδημος δὲ φησιν αὐτὰς οὕτω κληθῆναι διὰ τὸ πλησίον εἶναι τοῦ Ὀμολώου ἤρωος (= Ὀμολώου ὄρους", σύμφωνα μὲ διόρθωση τοῦ P. Rabbow, βασισμένη στὸν Στέφανο Βυζάντιο, λ. Ὀμόλη: "καὶ Θηβῶν αἱ πρὸς τῷ ὄρει <πύλαι> Ὀμολωίδες", καὶ δεκτὴ ἀπὸ τοὺς U. v. Wilamowitz-Moellendorff, *Hermes*, 26, 1891, 219, Bölte, *RE*, VIII 1, 1913, 2262, Jessen, *RE*, VIII 1, 1913, 2263. Ὁ F. Jacoby ἀναπαρήγαγε τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἀριστοδήμου χωρὶς τὴ διόρθωση.

22. Pausanias, IX 5.13-14.

μέσα σὲ μία νύκτα, ὑποδεικνύει ὅτι καὶ τοῦ Πausanία ἡ ἀπώτερη πηγὴ θὰ ταυτιζόταν μὲ ἐκείνη τῶν δύο ἄλλων συγγραφέων.

Συνεπῶς, ἡ γνήσια παράδοση ἀνέφερε: 1) ὅτι οἱ ἠττημένοι Καδμεῖοι ἔφθασαν στὸ διάστημα μιᾶς νύκτας στὶς Ἀλαλκομενές καὶ τὸ ὄρος Τιλφωσσαῖον, 2) ὅτι κατέλαβαν ἐπίσης τὸ ὄρος Ὀμολώϊον, γειτονικὸ τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν, καὶ 3) ὅτι πρὸς τοῦτο ἐξεδίωξαν ἀπὸ τὸ Ὀμολώϊον τοὺς Δωριεῖς ποὺ τὸ κατείχαν. Ὅσο γιὰ τοὺς Ἐγγέλεις, κοντὰ στοὺς ὁποίους ἔφθασαν ἄλλοι ἠττημένοι Καδμεῖοι, ἔχει ἤδη ὑποτεθεῖ, ἐπιτυχῶς νομίζω, ὅτι θὰ ἦσαν οἱ παρόχθιοι τῆς Κωπαίδος, ποὺ φημιζόταν γιὰ τοὺς ἐγγέλεις (τὰ χέλια) τῆς.

ΠΙΝΔΟΣ – Οἱ Δωριεῖς συνδέονται μὲ τὴν Πίνδο ρητὰ ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο καὶ τὸν Λυκόφωνα, ἐνῶ μία ἀναφορὰ τοῦ Πινδάρου ἐπιδέχεται καὶ μία δευτέρη ἐρμηνεία.

Οἱ Δωριεῖς, λέει ὁ Ἡρόδοτος στὴ συνέχεια τῆς ἀφηγήσεώς του, ἐκτοπισμένοι ἀπὸ τοὺς Καδμείους ἀπὸ τὴν Ἰστιαιώτιδα, κατέφυγαν στὴν Πίνδο, ὅπου ὀνομάσθησαν Μακεδνοί²³, σ' ἄλλο δὲ χωρίο του περιγράφει τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς Σικυωνίους ὡς ἔθνος “δωρικόν τε καὶ μακεδόν” καὶ καταγόμενο ἀπὸ τὸν Ἐρινεὸ καὶ τὴν Πίνδο καὶ τελικὰ ἀπὸ τὴ Δρυοπίδα²⁴. Ἀπὸ ἄλλη πηγὴ μαθαίνομε ὅτι Ἐρινεὸς ὀνομαζόταν μιὰ πόλη τῆς Δωριίδος²⁵, ἀλλὰ ἡ σειρά μὲ τὴν ὁποία ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο τὰ ὀνόματα τοῦ Ἐρινεοῦ, τῆς Πίνδου καὶ τῆς Δρυοπίδος ἐξυπακούει ὅτι ὁ συγγραφέας ὀνομαζέει Ἐρινεὸ μιὰ θέση τῆς Πίνδου. Τὸ ὄνομα Μακεδνοί θεωρεῖται ὡς παραλλαγὴ τοῦ ὀνόματος Μακεδόνας. Συμπέρασμα: οἱ Μακεδόνας / Μακεδνοί κατάγονταν ἀπὸ τὴν Πίνδο. Ἕνας κλάδος τους μετατοπίσθηκε στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα.

Ὁ Λυκόφρων ἀναφέρεται στὴν παρουσία τῶν Δωριέων στὴν Πίνδο πρὶν ἀπὸ

23. Ἡρόδοτος, I 56. Σ' αὐτὸ τὸ χωρίο Πίνδος δὲν εἶναι ἡ πόλη τῆς Δωριίδος, ἀλλὰ τὸ ὄρος Πίνδος, δεδομένου ὅτι, κατὰ τὸν ἴδιον συγγραφέα, μόνον ἐκεῖ οἱ Δωριεῖς ὀνομαζόνταν Μακεδνοί. Πρὸβλ. N. G. L. Hammond, *ABSA*, 32, 1931/1932, 152.

24. Ἡρόδοτος, VIII 43, ὅπου ἐπίσης τὸ ὄνομα Πίνδος δηλώνει τὸ ὄρος καὶ ὄχι τὴν πόλη τῆς Δωριίδος.

25. Θουκυδίδης, I 107, Διόδωρος Σικελιώτης, IV 67.1 καὶ XI 79.4; Ἄνδρων, 10 *FGrH* 16 a (=Στράβων, X 4.6), Κόνων, 26 *FGrH*, 1, xxvii, Στράβων, IX 4.10. Ψευδο-Σκύλαξ, 62, *GGM*, I, 48, Ψευδο-Σκύμνος, 583, *GGM*, I, 220, Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος, *H. N.*, IV 28, Πτολεμαῖος, III 15.15, Στέφανος Βυζάντιος, λ. Ἐρινεός, *Σχολ. Πινδ. Πυθ.*, I 121 c.

τῆ Δωρίδα μὲ μία ὑπαινικτική διατύπωση, ὅπου μνεία τοῦ Λάκμωνος καὶ τοῦ Κυτινίου²⁶. Ὁ Λάκμων ἦταν ἓνα ὄρος στὴν κεντρικὴ Πίνδο²⁷, Κυτινιον λεγόμενον μὲ πόλη τῆς Δωρίδος²⁸.

Ὁ Πίνδαρος λέει ὅτι οἱ Δωριεῖς τῶν Ἀμυκλῶν εἶχαν ἔλθει “Πινδόθεν”²⁹, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται ὄχι στὴν ὄροσειρά, ἀλλὰ σὲ μία ὁμώνυμη πόλη τῆς Δωρίδος.

Οἱ πληροφορίες πού μᾶς δίδονται ἀπὸ τοὺς σχολιαστὲς τοῦ Πινδάρου γιὰ τὸ “Πινδόθεν”³⁰ καὶ ἀπὸ τοὺς σχολιαστὲς τοῦ Λυκόφρονος γιὰ τὸ ὄρος Λάκμωνα³¹ ἐμφανίζουν συγχύσεις πού δὲ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ.

Ὅπως ἔχουμε δεῖ, 1) ἡ ιδέα τοῦ Ἡροδότου ὅτι ἓνα ἑλληνικὸ ἔθνος πού ἐξ ἀρχῆς ἔφερε τὸ ὄνομα Δωριεῖς ἐμφανίσθηκε γιὰ ἓνα διάστημα μὲ τὸ ὄνομα Μακεδνοὶ καὶ τέλος πάλι μὲ τὸ ὄνομα Δωριεῖς εἶναι ἀπίστευτη, καὶ 2) τὸ ὄνομα Δωριεῖς δὲν μπορεῖ νὰ γεννήθηκε ἀλλοῦ ἀπὸ τὴ Δωρίδα. Ἐν ὄψει τούτων, εἶναι εὐλόγο νὰ εικάσουμε ὅτι τὸ ὄνομα Μακεδνοὶ δήλωνε ἓνα φύλο ἐγκατεστημένο στὴν Πίνδο, τμῆμα τοῦ ὁποίου μετανάστευσε στὴ Δωρίδα.

ΔΩΡΙΣ – Δὲν ὑπάρχει ἀρχαῖο χωρίο πού νὰ μὴ συνδέει τοὺς Δωριεῖς μὲ τὴ Δωρίδα. Οἱ εἰδήσεις πού ἀντλοῦμε ἀπὸ αὐτὰ στρέφονται γύρω ἀπὸ τέσσερες ἄξονες: Α) Ψῆγματα ἱστορικῶν ἀναμνήσεων γιὰ τὴ γένεση τοῦ δωρικῶν ἔθνους στὴ Δωρίδα, Β) Ἀναφορὲς στὴ Δωρίδα ὡς μητρόπολη τῶν Δωριέων τῆς Πελοποννήσου, Γ) Δεδομένα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα συμπεραίνεται ὅτι ἡ μητρόπολη τῶν Δωριέων ἦταν πιὸ μεγάλη ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ Δωρίδα, Δ) Δεδομένα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα προκύπτει ὅτι ἡ δωρικὴ μετανάστευση δὲν εἶχε τὶς διαστάσεις πού πιστεύουν οἱ ἐρευνητές, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων.

Α) Μία ὁμάδα χωρίων ἀπηγεῖ διάφορες παραλλαγές ἐνὸς μύθου, ἡ κεντρικὴ γραμμὴ τοῦ ὁποίου ἔχει ὡς ἐξῆς: Οἱ Λαπίδες τῆς Ἀχαΐας Φδιώτιδος ἐκτοπίζου τοὺς Δωριεῖς. Ὁ βασιλέας τῶν Δωριέων, Αἰγιμῖος, ζητάει τὴ βοήθεια τοῦ Ἡρακλῆ, προσφέροντάς του τὸ ἓνα τρίτο τοῦ βασιλείου του. Ἐκεῖνος νικάει τοὺς Λαπί-

26. Λυκόφρων, *Αλεξ*, 1388-1390.

27. Geiger, *RE*, XII 1, 1924, 1178.

28. Θουκυδίδης, *ὁ. π.*, Διόδωρος Σικελιώτης, IV 67.1, Ἀνδρῶν, *ὁ.π.*, Κόνων, *ὁ.π.*, Ψευδο-Σκύλαξ, *ὁ.π.*

29. Πίνδαρος, *Πυθ*, I 65-66.

30. *Σχολ. Πινδ. Πυθ*, I 121 c.

31. *Σχολ. Λυκ. Αλεξ*, 1388 κεξ.

θες, ἐγκαθιστᾶ τοὺς Δωριεῖς στὴ Δωρίδα, καὶ ἀφήνει τὸ ἕνα τρίτο τοῦ βασιλείου προσωρινὰ στὸν Αἰγυμιό, ὡς παρακαταθήκη. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἡρακλῆ, ἡ παρακαταθήκη του περιέρχεται στὸν υἱό του, Ὑλλο, ἐνῶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Αἰγυμιοῦ, Δυμᾶν καὶ Πάμφυλος, θὰ μοιρασθοῦν μεταξύ τους τὰ ἄλλα δύο τρίτα³².

Δεδομένου ὅτι ὅλα τὰ χωρία ποὺ ἀναφέρονται στὸν ὑπὸ ἐξέταση μῦθο ὀνομάζουν Αἰγυμιό τὸν βασιλέα τῶν Δωριέων, ἀναπόφευκτη εἶναι σκέψη ὅτι ὅλες οἱ σχετικὲς πληροφορίες ἀνάγονται στὸ ἔπος *Αἰγυμιός*, ἀποδιδόμενο ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους στὸν Ἡσίοδο ἢ στὸν Κέρκαφο τὸν Μιλήσιο³³. Ἐκ πρώτης ὄψεως αὐτὴ ἡ ἀναγωγὴ προσκρούει σὲ δυσκολίες: κανένα χωρίο δὲν μνημονεύει ὡς πηγὴ τὸ ἔπος *Αἰγυμιός*, καὶ κανένα ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἀποσπάσματα αὐτοῦ τοῦ ἔπους δὲν μνημονεύει Δωριεῖς ἢ Λαπίδες ἢ Ἡρακλῆ³⁴. Αὐτὲς ὅμως οἱ δυσκολίες δὲν εἶναι ἀνυπερβλήτες, γνωστοῦ ὄντος ὅτι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν εἶχαν ὡς κανόνα τὴ μνημία τῶν πηγῶν τους, ἐξ ἄλλου δέ, τὰ ἀποσπάσματα τοῦ *Αἰγυμιοῦ* περιορίζονται σὲ ὀκτώ καὶ ὅλα μαζί ἀδροῖζουν εἴκοσι δύο στίχους, ἐξ ὧν μόλις ὀκτώ εἶναι πλήρεις. Ἴσως καὶ τὸ ἐθνικὸ ὄνομα Μακεδνοί, ποὺ ὁ Ἡρόδοτος ἀποδίδει στοὺς Δωριεῖς, προέρχεται ἀπὸ τὸ ἔπος *Αἰγυμιός*.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ ὡς ἄνω μῦθου συντίθεται ἀπὸ στοιχεῖα ἐν μέρει αὐθεντικά, ἐν μέρει ἀλλοιωμένα καὶ ἐν μέρει μυθοποιημένα. Ὡς στοιχεῖα αὐθεντικά φαίνονται: ἡ ὀνομασία τοῦ ἐπιτιθεμένου λαοῦ (Λαπίδαι), ἡ γεωγραφικὴ τοποθέτησή του (Ἀρχαία Φθιώτις), ἡ ἐπίθεσή του ἐναντίον ἐνὸς γειτονικοῦ λαοῦ, ἡ συμμαχία τοῦ τελευταίου μὲ ἄλλον καὶ ἡ ἥττα τοῦ ἐπιτεθέντος. Προφανῶς ἀλλοιωμένο στοιχεῖο εἶναι ἡ ἀναδρομικὴ χρῆση τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος Δωριεῖς πρὸς δῆλωση τοῦ λαοῦ τοῦ Αἰγυμιοῦ. Τέλος, οἱ μυθικὲς μορφές εἶναι ἄλλες μὲν παλαιογενεῖς, συγκεκριμένα οἱ Ἡρακλῆς καὶ Αἰγυμιός, ἄλλες δὲ νεογενεῖς, συγκεκριμένα οἱ Ὑλλος, Δυμᾶν καὶ Πάμφυλος.

Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Αἰγυμιός ἐμπλέκονται ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὄχι μὲ φανταστικούς μύθους, ἀλλὰ μὲ πράγματα ἐν μέρει αὐθεντικά καὶ ἐν μέρει παραλλαγμένα λόγῳ ἀναχρονισμοῦ, μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὁ καθένας ἔχει καταλάβει τὴ θέση κάποιου λαοῦ, ἐνὸς ποὺ λάτρευε τὸν Ἡρακλῆ καὶ ἐνὸς ποὺ τιμοῦσε ἕνα ἥρωα ὀνομαζόμενο Αἰγυμιό.

32. Ἐφόρος 70 *FGrH*, 15 (=Στέφανος Βυζάντιος, λ. Δυμᾶνες), Διόδωρος Σικελιώτης, IV 37.3-4. Στράβων, IX 4.10, Ψευδο-Απολλόδωρος, II 7.7.

33. Μαρτυρίες: R. Merkelbach, M. L. West, *Fragmenta Hesiodica*, σ. 151.

34. Ἡσίοδος, ἀπ. 294-301 M-W.

Μερικοί έρευνητές συνδέουν τὸν Ἡρακλῆ πρωτογενῶς μὲ τοὺς Δωριεῖς. Οἱ περισσότεροι τὸν ἀνάγουν στοὺς Ἀχαιοὺς. Καὶ ἐγὼ πιστεύω ὅτι πρόκειται γιὰ προδωρική μυθική φυσιογνωμία, γιὰ δύο λόγους, 1) μνημονεύεται σὲ πολλὰ ὀμηρικά χωρία καὶ 2) ὁ μῦθος στὸν ὁποῖον ἔγινε πρὸ ὀλίγου ἀναφορά ἐμφανίζει τὸν Ἡρακλῆ, ὃχι ὡς πρωταγωνιστὴ τῶν Δωριέων, ἀλλὰ ὡς ξένο πού συνέδραμε τοὺς Δωριεῖς. Ἀντίθετα, αὐτοὶ ἐκπροσωποῦνται προφανῶς ἀπὸ τὸν Αἰγυμιό.

Τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἱστορικοὶ Δωριεῖς τιμοῦσαν καὶ τὸν Αἰγυμιό καὶ τὸν Ἡρακλῆ, πού προϋπῆρξαν ἥρωες δύο διαφορετικῶν ἐθνικῶν ὁμάδων, ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεση ὅτι δύο ὁμάδες πού συμμάχησαν, στὴ συνέχεια προσέγγισαν μεταξύ τους σὲ βαθμὸ ὥστε, στὸ τέλος, νὰ ἀποτελέσουν συστατικὰ στοιχεῖα τῶν Δωριέων.

Γιατί θεωρῶ ὑστερογενεῖς τὶς μυθικὲς μορφές, τοῦ Ὑλλου ὡς υἱοῦ τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τῶν Δυμάνος καὶ Παμφύλου ὡς υἱῶν τοῦ Αἰγυμιοῦ; Ἐπειδὴ καὶ οἱ τρεῖς ἔχουν προφανῶς ἐφευρεθεῖ, γιὰ νὰ δοθοῦν πρόγονοι καὶ ἐπώνυμοι ἥρωες στὶς τρεῖς φυλές τῶν Δωριέων, Ὑλλεῖς, Δυμάνες καὶ Πάμφυλοι. Γιατί ὅμως νὰ παρουσιασθοῦν ὁ μὲν Ὑλλος ὡς υἱὸς τοῦ Ἡρακλῆ, οἱ δὲ Δυμάν καὶ Πάμφυλος ὡς υἱοὶ τοῦ Αἰγυμιοῦ; Ἐπειδὴ, προφανῶς, οἱ Ὑλλεῖς καὶ οἱ Δυμάνες εἶχαν προγόνους τοὺς ἀντιστοιχῶς τὸ φύλο πού μυθικὰ περιγράφεται ὡς “Ἡρακλήης” καὶ τὸ φύλο πού, ἐπίσης μυθικὰ περιγράφεται ὡς “Αἰγυμιῶς” ἢ ἀναδρομικὰ δηλώνεται μὲ τὸ ὄνομα Δωριεῖς. Ὅσο γιὰ τὸ ὄνομα τῶν Παμφύλων, αὐτὸ σημαίνει ὁμάδα σχηματισμένη ἀπὸ μέλη παντὸς φύλου, ἢ ὁποῖα προστέθηκε στοὺς δύο ἀρχικούς συμμάχους, τὸν “λαὸ τοῦ Ἡρακλῆ” καὶ τὸν “λαὸ τοῦ Αἰγυμιοῦ”.

Ποιὰ ὅμως ἡ ταυτότητα καὶ ποιὰ ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέση τῶν Μακεδόνων; Πού, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, ἦσαν οἱ “Δωριεῖς ὅσον καιρὸ παρέμειναν στὴν Πίνδο”; Προηγουμένως εἶδαμε ὅτι ἡ ἐν λόγῳ βεβαίωση τοῦ Πατέρα τῆς Ἱστορίας δὲν εὐσταθεῖ. Τώρα εἶναι καιρὸς νὰ προσέξουμε τὰ δεδομένα πού μποροῦν νὰ ἀπαντήσουν θετικὰ στὸ ἐρώτημά μας. Εἶναι τὰ ἐξῆς τέσσερα: 1) τὸ ὄνομα Μακεδνοῖ πού ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς γλωσσολόγους ὡς παραλλαγὴ τοῦ ὀνόματος Μακεδόνες, 2) ὁ ἐντοπισμὸς τῶν Μακεδόνων στὴν Πίνδο, 3) Ἡ μεία τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο καὶ ἀπὸ παραδόσεις δωρικῶν πόλεων ὡς προγόνων τῶν Δωριέων, 4) ἡ πιθανὴ μεία τῶν Μακεδόνων στὸ ἔπος *Αἰγυμιῶς*. Ἐτσι ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημά μας ἀρθρώνεται ὡς ἐξῆς. Οἱ Μακεδνοὶ ἦσαν μία ὁμάδα Μακεδόνων, πού ἀπὸ τὴν Πίνδο κατέβηκε στὸ κέντρο τῆς Στερεᾶς, ὅπου θὰ γίνεῖ συστατικὸ στοιχεῖο τῶν Δωριέων, εἶχε δὲ ἥρωα τὸν Αἰγυμιό. Αὐτὴ ἡ περιγραφή τῶν Μακεδόνων δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὴν περιγραφή τῶν Δυμάνων. Ὡστόσο, δὲν θὰ ἔλεγα ὅτι Μακεδνοὶ καὶ Δυμάνες ταυτίζονται, ἀλλὰ ὅτι οἱ Δυμάνες ἦσαν ἓνα

τμήμα τῶν Μακεδῶν, συγκεκριμένα δὲ ἐκεῖνο πού μετανάστευσε στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα.

Πότε συγκροτήθηκε τὸ ἔθνος πού ἔλαβε τὸ ὄνομα Δωριεῖς; Πάντως, μετὰ τὴν ἀφίξη τῶν Μακεδῶν Δυμάνων στὸ κέντρο τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὶς δωρικές μεταναστευτικὲς κινήσεις δωρικῶν ὁμάδων πρὸς τὴν Πελοπόννησο. Εἰδικότερα δὲ μετὰ τὴν ἐξώση τῶν Δρυόπων ἀπὸ τὴ Δρυοπίδα, σὲ τμήμα τῆς ὁποίας ἀντιστοιχεῖ ἡ Δωρίς, καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση μιᾶς μικρῆς ἀποικίας Δωριέων στὸ Ὀμολώϊον ὄρος, δυτικὰ ἀπὸ τὴ Θήβα. Ὅπως εἶδαμε, ὁ δωρικός οἰκισμὸς τοῦ Ὀμολώϊου ὄρους μνημονεύεται μὲ ἀφορμὴ τὴν κατάληψή του ἀπὸ Καδμείους, ἀμέσως μετὰ τὴν ἦττα τους ἀπὸ τοὺς Ἐπιγόνους, γεγονὸς ἐπισημῶς περὶ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰῶνα π. Χ. Ὅσο γιὰ τὴν ἐξώση τῶν Δρυόπων, ἦταν, φαίνεται, κατὰ ἓνα αἰῶνα ἀρχαιότερη. Ἔτσι οἱ Μακεδνοὶ Δυμάνες ἐφάρσταν στὸ κέντρο τῆς Στερεᾶς περὶ τὸ 1350 π. Χ. Ἐπακολούθησαν ἡ ἦττα τους ἀπὸ τοὺς Λαπίδες καὶ ἡ συμμαχία τους μὲ τὸν “λαὸ τοῦ Ἡρακλῆ”, ἡ ὁποία ἔδωσε ὠδήγησε σὲ διεργασίες πού κατέληξαν στὴ συγκρότηση ἑνὸς νέου ἔθνους, μὲ συστατικὰ στοιχεῖα τοὺς Μακεδνοὺς Δυμάνες, τὸν “λαὸ τοῦ Ἡρακλῆ” ἢ Ὑλλεῖς καὶ μικρὲς ὁμάδες διαφόρων προελεύσεων, πού συναπάρτισαν, ὡς τρίτο συστατικὸ στοιχεῖο, τοὺς Παμφύλους. Αὐτὴ ἡ διαδικασία συντελέσθηκε σὲ διάστημα δύο ἢ τριῶν γενεῶν, τὸ δὲ νέο ἔθνος πῆρε νέο ὄνομα, Δωριεῖς, δηλαδὴ “κάτοικοι τῆς Δωρίδος”.

Β) Πολλὰ κείμενα ἀναφέρουν τὴ Δωρίδα ὡς μητρόπολη τῶν Δωριέων τῆς Πελοποννήσου ἐν γένει³⁵, ἡ τῶν δωρικῶν τμημάτων πού ἐγκαταστάθηκαν εἰδικὰ σὲ μία ὀνομαζομένη πόλη, συγκεκριμένα στὴ Σπάρτη³⁶ ἢ στὴν Κόρινθο³⁷ ἢ στὴ Σικυώνα³⁸.

Γ) Πολλὲς ἐνδείξεις μᾶς νομιμοποιοῦν, νομίζω, νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ Δωρίς, λίκνο τῶν Δωριέων, ἦταν ἀρκετὰ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ Δωρίδα τῶν ἱστορικῶν χρόνων: α) Οἱ Αἰνιάνες θυμόνταν ὅτι οἱ πρόγονοί τους κατέλαβαν καὶ δωρικά ἐδάφη³⁹. β) Ἡ γεωγραφία τοῦ ὁμηρικῶ «Καταλόγου τῶν πλοίων» ἐμφανίζει ἓνα

35. Ἡρόδοτος, I 56, VIII 31 καὶ 43, Θουκυδίδης, I 107, Διόδωρος Σικελιώτης, XI 79.4, Στράβων, IX 4.10, Παυσανίας V 1.2, Σχολ. Πυθ., I 121, Σχολ. Ἀριστοφ. Πλουτ., 385.

36. Τυρταῖος, ἀπ. 2 Gerber (=P. Oxy. XXXVIII 2824 Turner) πρὸς Στράβων. V 4.10), Πίνδαρος, Πυθ., I 62-66, Ἡρόδοτος, VIII 43

37. Ἡρόδοτος, ὁ.π.

38. Ἡρόδοτος, ὁ.π.

39. Στράβων, IX 5.22.

σημαντικό κενό μεταξύ των δυτικών συνόρων των κρατών του Πηλέως (Άχαιών, Έλλήνων και Μυρμιδόνων), του Αΐαντος του μικρού (Λοκρών), των Σχεδίου και Έπιστρόφου (Φωκέων) και των Άσκαλάφου και Ίαλμένου (Μινυών) και των ανατολικών συνόρων του κράτους του Θόαντος (Αίτωλων) και των κτήσεων του Όδυσσέως στην Άκαρνανία. γ) Στο ίδιο κενό δεν εμφανίζονται ίχνη του μυκηναϊκού πολιτισμού. δ) Το τοπωνύμιο Δυμάνες, στην Όζολία Λοκρίδα, υποδεικνύει έγκατάσταση Δυμάνων⁴⁰. ε) Πρό των μηδικών πολέμων, ή Δωριείς έκτεινόταν μέχρι του Μαλιακού κόλπου⁴¹.

Δ) Καμμία γραμματειακή πηγή, καμμία ένδειξη δεν εμφανίζει τή δωρική μετανάστευση ως επιχείρηση μεγάλης κλίμακας. Αντίθετα, τόσο τὰ άρχαιολογικά δεδομένα, όσο και μερικές ιστορικές αναμνήσεις υποδεικνύουν ότι οι Δωριείς που εισχώρησαν στην Πελοπόννησο ήσαν ολιγάριθμοι.

Σύμφωνα με τις νεότερες άρχαιολογικές μελέτες, οι Δωριείς εισέδυσαν στην Πελοπόννησο, όχι κατά τὸ τέλος τῆς ΎΕ Β (1200 = βαθμονομημένη χρονολογία C¹⁴ 1185/1180 π. Χ.), αλλά μετά τὸ τέλος τῆς ΎΕ Γ (1125 = βαθμονομημένη χρονολογία C¹⁴ 1065 π. Χ.)⁴². Δέν χρειάζονταν λοιπόν νὰ εἶναι τόσο πολλοὶ καὶ τόσο καλὰ όπλισμένοι όσο προκειμένου νὰ νικήσουν τὰ πολεμικά σώματα τῶν δυνάμεων τοῦ 13ου αἰώνα καὶ νὰ καταλάβουν τὶς άκροπόλεις τους. Εισχωροῦσαν σὲ περιοχὲς με πληθυσμὸ άραιὸ καὶ μὴ διαθέτοντα άνώτερα όπλα.

Μεταξὺ τῶν ιστορικών αναμνήσεων, μία (1) αναφέρεται στὸν άριθμὸ τῶν Δωριέων ποὺ άρχισαν τὴν κατάκτηση τῆς Λακωνίας, άλλες (2, 3, 4 καὶ 5) μαρτυροῦν ότι οι Δωριείς βοηθήθηκαν ἀπὸ μὴ δωρικά στοιχεία, άλλες, τέλος (6, 7 καὶ 8) ἀποδίδουν τὶς δωρικές κατακτήσεις σὲ περισσότερες γενεές.

1) Ὁ Ἰσοκράτης δηλώνει ότι οι Δωριείς ποὺ κατέλαβαν τὴ Σπάρτη άριθμοῦσαν 2.000 πολεμιστές⁴³. Τὸ γεγονός ότι ὁ συγγραφέας δίνει ἕνα τόσο κατηγορηματικὸ άριθμὸ μάς επιτρέπει νὰ υποθέσουμε όχι μόνον ότι καὶ ἡ πηγή του ἦταν κατηγορηματική, αλλά καὶ ότι τὴν ἐμπιστευόταν, ὅθεν ότι αὐτὴ ἦταν πρόσωπο εὔρισκόμενο κοντὰ στὸν Αρχίδαμο. Ἐτσι ἡ ἐν λόγω πληροφορία άνάγεται σὲ γνήσια τοπική παράδοση.

40. IG, IX I², άρ. 17 A₁, 3, 32, 667₁₃, 674₁₁, 676₈, FD, III 3, no 54₉, 14, SGDI, II, nos 1842₁, 1851₂.

41. Ἡρόδοτος, VIII 31· πρβλ. Ψευδο-Σκύλαξ, 62, GGM, I, 48.

42. Παραπομπές: M. B. Sakellariou, ἴδιο έργο, 158 κεξ.

43. Ἰσοκράτης, Παναθ., 255.

2) Επίσης από σπαρτιατική πηγή γνωρίζουμε ότι οι Δωριείς που κατέλαβαν τη θέση της μελλοντικής πόλεως συνοδεύονταν από τους Αίγιειδες⁴⁴, ένα γένος λαπιδικής προελεύσεως.

3) Οί Κορίνθιοι θυμούνταν ότι οι Δωριείς που εισέδυσαν στην περιοχή βοήθηθηκαν από Λαπίδες που κατοικούσαν στη Γονοῦσσα, κοντά στη Σικυώνα⁴⁵.

4) Και άλλων ἐθνῶν τμήματα εισχώρησαν στην Πελοπόννησο συγχρόνως με τους Δωριείς, συγκεκριμένα Βοιωτοί που ἐντοπίζονται στη Λακωνία. Δέ γνωρίζουμε ὅμως ἂν αὐτὰ τὰ στοιχεῖα συνεργάσθηκαν τοπικῶς με Δωριείς.

5) Οί προδωρικοί Μεσσήνιοι, διαβάζουμε στὸν Πausanias, μὴ διακειμένοι φιλικὰ με τοὺς Νηλεΐδες βασιλεῖς τους, που ἦσαν ξένοι, δέχθηκαν φιλικὰ τοὺς Δωριείς⁴⁶. Γιὰ τοῦτο, συνεχίζει ὁ Περιηγητής, αὐτοὶ δὲν τοὺς ἐξώσαν, ὅπως τοὺς Νηλεΐδες. Σύμφωνα μάλιστα με ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Ἐφόρου, ὁ Κρεσφόντης, δηλαδή ὁ μυθικός ἀρχηγός τῶν Δωριέων που εισέδυσαν στὴ Μεσσηνία, παρεχώρησε σ' ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς ἴσα δικαιώματα με τοὺς Δωριείς, προκαλώντας τὴν ἀγανάκτηση τῶν τελευταίων⁴⁷.

6) Ἄλλες πληροφορίες δείχνουν ὅτι οἱ Σπαρτιάτες χρειάσθηκαν πολὺν καιρό, γιὰ νὰ ἐξαπλωθοῦν πέραν τῆς Σπάρτης. Ὡς τὴ δεύτερη ἢ τὴν τρίτη δεκαετία τοῦ 8ου αἰώνα π. Χ., οἱ Σπαρτιάτες περιορίζονταν στὶς τέσσερες κῶμες (Πιτάνη, Λίμναι, Μεσόα, Κυνόσουρα) που ἀποτελοῦσαν τὴν πόλη Σπάρτη. Ἀργότερα κατέλαβαν τὴ Φάριδα καὶ τὶς Γερόνθρες, ἀλλὰ ἀποδείχθηκαν ἀνίσχυροι ἐνώπιον τῆς ἀντιστάσεως τῶν Ἀμυκλών, ἀναγκαζόμενοι νὰ συμβιβασθοῦν με τοὺς Ἀμυκλαίους καὶ νὰ τοὺς δεχθοῦν στὴν κοινότητά τους⁴⁸.

7) Επίσης, οἱ Δωριείς που εισέδυσαν στὴν Ἀργολίδα, συγκεντρώθηκαν στὸ

44. Πίνδαρος, *Ισθμ.*, VII 12-15; *Πυθ.*, V 74-75. Ἡρόδοτος, IV 149. Ἐφόρος, 70 *FGrH*, 16 (=Σχολ. *Πινδ. Πυθ.*, V 101 b) Ἀριστοτέλης, ἀπ. 532 Rose (=Σχολ. *Πινδ. Ισθμ.*, VI 18) *Σχολ. Πινδ. Πυθ.*, V 101b. – Πρβλ. F. Kiechle, *Lakonien und Sparta*, 1963, 87 κεξ., M.B. Sakellariou, ἴδιο ἔργο, 173 κεξ.

45. Ἡρόδοτος, V 92. – Πρβλ. M. B. Sakellariou, ἴδιο ἔργο, 178.

46. Πausanias, IV 3.6.

47. Ἐφόρος, 70 *FGrH*, 116 (=Στράβων, VIII 47)· πρβλ. Κωνστ. Πορφ., *Περὶ Θεμ.*, X 4-5.

48. Πausanias, III 2.5-7. – Πρβλ. F. Kiechle, ἴδιο ἔργο, 96 κεξ., M. B. Sakellariou, ἴδιο ἔργο, 173.

Ἄργος πρὶν ἀπλωθῶν σιγά-σιγά στὰ περίχωρά του καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἀποικί-
σουν ὅλη τὴ χώρα⁴⁹.

8) Στὴ Μεσσηνία οἱ Δωριεῖς συγκεντρώθηκαν στὴ Στενύκλαρο⁵⁰.

Δεδομένα τῶν πηγῶν γιὰ τὴ δωρική μετανάστευση στὴν Πελοπόννησο. Ὁ μῦθος τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ θρύφαλα αὐθεντικῶν ἀναμνήσεων

1) Οἱ γραμματειακὲς πηγές μας συνδέουν τὴν ἀφίξη τῶν Δωριέων στὴν Πελοπόννησο μὲ τὴν “κάθοδο τῶν Ἡρακλειδῶν”. Ἀλλὰ ἡ “κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν” καὶ ὅλα τὰ πρόσωπα ποὺ λέγονται “Ἡρακλειδῆς” εἶναι, κατὰ γενικὴ ἀναγνώριση, πλάσματα φαντασίας⁵¹. Ἐπίσης, ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐξέταση τῶν διαφόρων ἐπεισοδίων ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ ἀφηγήσεις γιὰ τὸν ἐκδωρισμὸ μεγάλων τμημάτων τῆς Πελοποννήσου, προκύπτει ὅτι εἶναι μυθεύματα κατὰ τὸ πλεῖστον. Ἡ “κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν” καὶ τὰ σχετικὰ πρόσωπα, ἐφευρέθηκαν συνεπείᾳ ἐνὸς πολιτικοῦ μῦθου ποὺ δημιουργήθηκε κατὰ τὴν ἀρχαίκα ἐποχή. Κατ’ αὐτὸν τὸν μῦθο, οἱ Ἡρακλειδῆς ἀγωνίζονταν ἤδη ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Ὑλλου, υἱοῦ τοῦ Ἡρακλῆ, νὰ ἀνακτήσουν τὰ δυναστικά δικαιώματά του ποὺ εἶχε σφετερισθεῖ ὁ Εὐρυσθεὺς καὶ εἶχαν περάσει στοὺς δικούς του ἀπογόνους. Ἀντίθετα μὲ τὴν “κάθοδο τῶν Ἡρακλειδῶν”, ἡ δωρική μετανάστευση δὲν εἶναι μυθοπλασία. Ἦδη ἡ ἐφεύρεση τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν ἐξυπακούει τὴν πραγματικότητα τῆς μεταναστεύσεως τῶν Δωριέων. Πράγματι, δεδομένου ὅτι ἡ “κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν” ἐφευρέθηκε μὲ σκοπὸ νὰ νομιμοποιήσει τοὺς βασιλεῖς τῶν δωρικῶν κρατῶν τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Σπάρτης στὰ μάτια τοῦ ἀρχαίου πληθυσμοῦ ποὺ ὑποτάχθηκε στοὺς Δωριεῖς, ἀλλὰ παλαιότερα ἀποτελοῦσε τὸ κυρίαρχο κοινωνικὸ στρώμα, δὲν ἐξηγεῖται παρὰ μόνον ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ βασιλεῖς τοὺς ἦσαν νεοφερμένοι. Ἐὰν οἱ Δωριεῖς κατάγονταν ἀπὸ ἓνα ἐγγώριο στοιχεῖο ὑποδουλωμένο ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς, δὲν θὰ εἶχαν πλάσει τὸν μῦθο περὶ καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, ἀλλὰ ἓνα μῦθο παλινορδώσεως τῶν Ἡρακλειδῶν.

49. Πausanias, II 38.1. – Πρβλ. M. B. Sakellariou, ἴδιο ἔργο, 177-178.

50. Ἐφόρος, ὅ.π.

51. G. Vitalis, *Die Entstehung der Sage von den Rückkehr der Herakliden*, 1930, E. N. Tigerstedt, *The Legend of Sparta in Classical Antiquity*, 1965, 28-36, καὶ σημ. 100 (βιβλιογραφικὲς ἀναφορές), F. Kiechle, *Helikon*, 5, 1963. 516-517, N. G. L. Hammond, *CAH*, 3η ἐκδ., II, 1975, 678-696, R. Drews, *The Coming of the Greeks, Indo-European Conquests in the Aegean and the Near-East*, 1988, 203-225.

II) Ὑπὸ τὸ παχὺ στρῶμα μυθικῶν στοιχείων ποὺ σχηματίσθηκε γύρω ἀπὸ τὸν πυρήνα τῆς “καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν”, διακρίνονται μερικὰ θρύψαλα αὐθεντικῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων.

1) Οἱ πηγές ἀφηγοῦνται ὅτι οἱ Ἡρακλειῆδες ὁδήγησαν τοὺς Δωριεῖς ἐπάνω σὲ πλῶμα μέσα ἀπὸ τὸ Ἀντίρριον στὸ Ρίον⁵². Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο χρησιμοποιεῖται πρὸς ὑποστήριξη τῆς θεωρίας ὅτι δὲν ἔγινε δωρική μετανάστευση ἀπὸ τὴ Στερεὰ στὴν Πελοπόννησο, γιατί σὲ τέτοια περίπτωση ἓνας ὄρεσιβίος λαὸς ποὺ θὰ μετανάστευε μὲ τὰ κοπάδια του θὰ εἰσχωροῦσε ἀπὸ τὸν Ἴσθμό. Ἀλλά, ἂν ἡ δωρική μετανάστευση ἦταν ἓνα πλάσμα, οἱ κατασκευαστές του δὲ θὰ μπορούσαν νὰ φαντασθοῦν τοὺς Δωριεῖς νὰ ἀκολουθοῦν ἓναν ἀπροσδόκητο δρόμο καὶ νὰ χρησιμοποιῶν μεταφορικά μέσα ποὺ δὲν τοὺς ἦσαν οἰκεία. Φυσικὸ ἦταν νὰ σκεφθοῦν μία διέλευση διὰ τοῦ Ἴσθμου. Τὸ ἀπροσδόκητο τοῦ περάσματος ἀπὸ τὸ Ἀντίρριον στὸ Ρίον ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται γιὰ πραγματικὸ γεγονός. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπίκληση τῆς ἀπειρίας ὄρεσιβίων κτηνοτρόφων στὴν κατασκευὴ καὶ τὸν χειρισμὸ πλωίμων μέσων εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἄκυρη, δεδομένου ὅτι ἡ παράδοση ἀναφέρει ὅτι αὐτὰ διατέθηκαν ἀπὸ τοὺς Αἰτωλοὺς. Εἶναι δὲ λογικὸ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι οἱ Δωριεῖς δὲ θὰ ἀποδιβάσθηκαν στὸ Ρίον μὲ γυναικόπαιδα καὶ κοπάδια, γεγονός ποὺ θὰ τοὺς ἔκανε δυσκίνητους καὶ συνάμα τρωτούς, ἀλλὰ θὰ προσπάθησαν νὰ δημιουργήσουν πρῶτα ἓνα προγεφύρωμα καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἐξασφαλίσουν ἓνα ἄνετο ἀνετό, ὅπου νὰ μεταφέρουν τὶς οἰκογένειές τους καὶ τὰ ζῶα τους.

2) Ἐπίσης ὡς θρύψαλο αὐθεντικῆς ἀνάμνησης πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὴν πληροφορία, ἀπὸ τὸν Πausanias, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Δωριεῖς διέσχισαν τὴν Ἀρκαδίαν⁵³, γιὰ νὰ φθάσουν στὴν Ἀργολίδα, στὴ Λακωνία καὶ στὴ Μεσσηνία. Δύο λόγοι μὲ ὁδηγοῦν σ'αὐτὸ τὸ συμπέρασμα. Ἐν πρώτοις, ἡ διάβαση διὰ τῆς Ἀρκαδίας ἐναρμονίζεται μὲ τὸ ἐπόμενο θρύψαλο αὐθεντικῆς παραδόσεως, ποὺ ἀναφέρεται στὸ σημεῖο εἰσόδου στὴν Ἀργολίδα. Ἐπειτα, δοθέντος ὅτι οἱ Δωριεῖς ἦσαν πολὺ ὀλιγάριθμοι, ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ μὴ διασπασθοῦν πρόωρα, στρεφόμενοι συγχρόνως σὲ διάφορες κατευθύνσεις. Ὡς πρῶτο στόχο ἐπέλεξαν τὴν περιοχὴ τῶν Μυκηθῶν. Γιὰ νὰ φθάσουν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ Ρίον, εἶχαν νὰ ἐπιλέξουν μεταξὺ δύο διαδρομῶν: εἴτε διὰ τῆς Αἰγιαλείας, τῆς στενωποῦ στὸ Δερβένι, καὶ τῆς Σικυω-

52. Πολύβιος, XII 12 a, Στράβων, IX 4.7, Ψευδο-Σκύμνος, 478-479, GGM, I, 245, Ψευδο-Απολλόδωρος, II 3, 2, Πausanias, V 3, 5-6, πρβλ. VIII 6.1, Στέφανος Βυζάντιος, λ. Ναύπακτος. Πρβλ. M. B. Sakellariou, ἴδιο ἔργο, 170.

53. Πausanias, V 4.1.

νίας στην Κορινθία, και από εκεί, δια τῶν Δερβενακίων ἢ τῆς Κλεισούρας, στή λεκάνη τοῦ Ἰνάχου, εἴτε δια τοῦ ὑψιπέδου τῆς Ἀρκαδίας στή Λέρνα. Καί οἱ δύο διαδρομὲς παρουσίαζαν δυσκολίες ὀφειλόμενες στό ἀνάγλυφο τῶν τόπων. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως, ἡ πρώτη διαδρομὴ ἐμφάνιζε περισσότερα μειονεκτήματα ἀπὸ τὴ δεύτερη: Ἦταν ἐπιμηχέστερη καὶ ὁ περιβάλλον πληθυσμὸς ἐχθρικός, ἔχοντας ἐπίγνωση τοῦ ὅτι οἱ ἐπερχόμενοι Δωριεῖς ἀπέβλεπαν στήν κατάκτηση τῆς χώρας τους καὶ στήν ὑποδούλωσή τους. Ἀντίθετα, οἱ Ἀρκάδες ἔχαι μόνο δὲν θὰ ἀντιστέκονταν σὲ μία δύναμη ποὺ ἤθελε ἀπλῶς νὰ διασχίσει τὴ χώρα τους, ἀλλὰ καὶ θὰ τὴ διευκόλυναν, προκειμένου νὰ ἀπαλλαγοῦν τὸ ταχύτερο ἀπὸ αὐτήν.

3) Ὁ Πausanίας κατέγραψε παράδοση τῶν Ἀργείων κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ ἐπερχόμενοι Δωριεῖς πρόγονοὶ τους κατέλαβαν πρῶτα καὶ ὀχύρωσαν μία τοποθεσία⁵⁴, ἡ ὁποία φαίνεται κειμένη μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἰνάχου καὶ τοῦ Ἐρασίνου. Μερικοὶ ἐρευνητὲς συνάγουν ἀπὸ τοῦτο τὸ γεγονός ὅτι Δωριεῖς ἔφθασαν ἐκεῖ δια θαλάσσης. Αὐτὸ τὸ συμπέρασμα δὲν ἔχει ἄλλο στήριγμα, προσκρούει δὲ στήν ὅλη εἰκόνα γιὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς δωρικῆς μεταναστεύσεως. Ἀντίθετα, ἡ μικρὴ πεδιάδα μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἰνάχου καὶ τοῦ Ἐρασίνου ἐνδείκνυται νὰ διασχισθεῖ ἀπὸ μία ἐχθρική δύναμη ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία γιὰ νὰ εἰσβάλει στήν Ἀργεῖα. Πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ τὴν τοποθεσία ὅπου τὸ 1825 τὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα τοῦ Ἰμπραήμ πασᾶ ἐπιχείρησε μάταια νὰ διαβῆ τὸ στενὸ ποῦ ὑπερασπιζόταν μικρὴ δύναμη ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννη.

4) Μία πληροφορία τοῦ Ἡρόδοτου συνδυαζομένη μὲ τὴν κατάληψη τῆς Κορίνθου ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς ἔχει τὸ προσὸν ὅτι εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ μῦθευμα τῆς “καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν”, ἀφοῦ ἀνάγεται στήν ἱστορία ἐνὸς γένους Λαπίδων. Ἐκθέτοντας τὴν ἱστορία τῶν Κορινθίων τυράννων, Κυψέλου καὶ Περιάνδρου, ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι οἱ ἴδιοι ἔλεγαν πὼς κατάγονταν ἀπὸ Λαπίδες ποὺ βοήθησαν τοὺς Δωριεῖς νὰ καταλάβουν τὴν Κόρινθο⁵⁵. Ἐπίσης ἓνα χωρίο τοῦ Θουκυδίδη ποὺ λέει ἀκριβολογώντας ὅτι οἱ Δωριεῖς ἐπιτέθηκαν κατὰ τῆς Κορίνθου ὀρμώμενοι ἀπὸ τὸ Σολύγειον⁵⁶, προφανῶς δὲν εἶναι στοιχεῖο τοῦ μύθου τῶν Ἡρακλειδῶν, ἀλλὰ ἀνάγεται σὲ στοιχεῖο τῆς τοπικῆς παραδόσεως γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Κορίνθου ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς.

5) Ἡ Μεγαρίς, ἀναφέρουν οἱ πηγές, κατακτήθηκε ἀπὸ Δωριεῖς προερχο-

54. Πausanίας, II 38.1.

55. Ἡρόδοτος, V 92, 2 b, V 18. 7-8.

56. Θουκυδίδης, IV 42.2.

μένους από τὸ Ἄργος καὶ τὴν Κόρινθο⁵⁷. Αὐτὴ ἡ εἶδηση δὲ δίνει λαβὴν γιὰ νὰ ὑποφιασθεῖ κανεὶς ὅτι ἀνταποκρίνεται στὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο ἐφευρέθηκε ὁ μύθος τῆς “καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν”. Ἐπιτρέπεται λοιπὸν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀπηγεῖ ἀυθεντικὲς ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸν ἐκδωρισμὸ τῆς Μεγαρίδος. Ἐξ ἄλλου τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς τεκμήρια. Ἀφ’ ἐνός, ἡ Ἡρα, ἡ μεγαλύτερη θεότητα τοῦ Ἄργους, λατρευόταν στὴν πόλιν τῶν Μεγάρων καὶ στὸ περίφημο Ἡραῖον, ποῦ ἔμεινε μεγαρικὸ γιὰ μακρὸ χρονικὸ διάστημα. Ἀφ’ ἐτέρου, ἡ προσωνομία Ἀφέσας ποῦ προσδιδόταν στὸν Δία, λατρευόμενο στὶς Σκιρωνίδες Πέτρες, φαίνεται σχετικὴ μὲ τὴ λατρεία τοῦ Διὸς στὸ ὄρος Ἀπέσας, κοντὰ στὴ Νεμέα. Αὐτὲς οἱ συμπτώσεις ἔχουν ἤδη ἐρμηνευθεῖ ὡς ἀποδείξεις δωρικῆς μεταναστεύσεως ἀπὸ τὴν Ἀργολίδα πρὸς τὴ Μεγαρίδα⁵⁸.

6) Τὰ ἀρχαῖα κείμενα ποῦ ἀναφέρονται στὴν ἀφίξη τῶν Ἡρακλειδῶν στὴ Λακωνία μᾶς προσφέρουν δύο σημεῖα ποῦ προφανῶς δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴ φανταστικὴ “καθόδο τῶν Ἡρακλειδῶν”. Τὸ πρῶτο ἔγκειται στὴν πληροφορία ὅτι ἡ Λακεδαίμων κατακτῆθηκε ἀπὸ δύο χιλιάδες ἄνδρες, ἡ ὁποία, πιθανόν, προέρχεται ἀπὸ σπαρτιατικὴ πηγὴ (πρὸ πάνω, σελ. 53). Τὸ δεύτερο σημεῖο σχετίζεται μὲ τὸ ἱστορικὸ σπαρτιατικὸ γένος τῶν Αἰγειδῶν. Αὐτὸ τὸ γένος δὲν ἀναφερόταν στὸν Ἡρακλῆ, ἀλλὰ σ’ ἓναν ἄλλον ἥρωα, τὸν Αἰγέα, οὔτε ἦταν δωρικὸ, ἀλλὰ λαπιδικό. Οἱ πηγές ποῦ μιλοῦν γιὰ τοὺς Αἰγεῖδες⁵⁹ παρουσιάζουν διαφορὲς ὀφειλόμενες στὴν ἀνάπτυξη παραλλαγῶν. Ἀλλὰ ὁ πυρήνας τῆς παράδοσης, ποῦ περιγράφει τοὺς Αἰγεῖδες ὡς μετανάστες ποῦ συμμάχησαν μὲ τοὺς Δωριεῖς, δὲν ἀφήνει νὰ πλανᾶται καμμιά ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀυθεντικότητά του⁶⁰.

III) Ἡ ἱστορικότητα τῆς δωρικῆς μετανάστευσης στὴν Πελοπόννησο βεβαιώνεται ἐπίσης ἀπὸ τοπικὲς παραδόσεις μὴ δωρικῆς.

1) Ἡ τοπικὴ παράδοση τῆς Σάμου καὶ ἐκεῖνη τῶν Κλαζομενῶν ἀπέδιδαν

57. Ἀρχαῖες μαρτυρίαι: E. Meyer, *RE*, XV 1, 1931, 181-182· K. Hanell, *Megarische Suidien*, 1934, 75-91.

58. U. v. Wilamowitz-Möllendorff, *SPAW*, 1925, 230 κεξ., E. Meyer, *RE*, XV 1, 1931, 181-182, K. Hanell, ἴδιο ἔργο, 75-91, E. Kirsten, στὸ A. Philippson, *Die Griechischen Landschaften*, I 3, 1952, 1054, T. Dubbabin, *J.H.S.*, 68, 1948, 15.

59. Ἡρόδοτος, IV 147-149, Ἀριστοτέλης, ἀπ. 532 Rose (=Σχολ. Πινδ. Ἰσθμ., VI (VII) 18), Πausanias 2, IV 7. 8, Σχολ. Πινδ. Ἰσθμ., VII 18. Περὶ Πίνδαρος, *Πυθ.*, V 73-75, Ἰσθμ. VII 12-15, Πausanias III 15. 8.

60. G. Huxley, *Early Sparta*, 1962, 22, F. Kiechle, *Lakonien und Sparta*, 1963, 27-29, 84-93, M. B. Sakellariou, ἴδιο ἔργο, 173-177.

στήν ἄφιξη τῶν Δωριέων τῇ μετανάστευση τῶν ἰδρυτῶν τῶν δύο τούτων πόλεων. Ὡς μητροπόλεις τους ἀνέφεραν, οἱ μὲν Σάμιοι τὴν Ἐπίδαυρο, οἱ δὲ Κλαζομένιοι τὴν Κλεωνῆς καὶ τὸν Φλειοῦντα⁶¹.

2) Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἀρκάδες πίστευαν ὅτι ἦσαν εἴτε αὐτόχθονες, εἴτε ἀπόγονοι τῶν Πελασγῶν· γιὰ δὲ τοὺς Δωριεῖς ἀνέφεραν ρητὰ γεγονότα συνδεόμενα μὲ τὴν ἄφιξή τους στὴν Πελοπόννησο. Βάσει τῆς μελέτης μου γιὰ τὴν ἀνθεκτικότητα τῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων παραδιδόμενων προφορικῶς, ἔχω συμπεράνει ὅτι ἡ ὥς ἂν πιστὴ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἀρκάδων ὀφείλεται σ' ἀπουσία ἀναμνήσεων γιὰ τὴν ἄφιξη τῶν προγόνων τους, ποὺ ἐγινε σὲ χρόνο κατὰ πολὺ ἀρχαιότερον ἀπὸ τὸ ἀνώτατο ὄριο τῶν ἱκανοτήτων τῆς ὑποστηριζομένης συλλογικῆς μνήμης ὑπὸ συνθήκες προφορικῆς μεταδόσεως. Τούτου δοθέντος, οἱ ἀναφορὲς τῶν ἰδίων στὴν ἄφιξη τῶν Δωριέων ἐξυπακούουν γνώση ἐκ μέρους τους τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ Δωριεῖς δὲν ἦσαν τὸ ἴδιο ἀρχαῖοι μὲ αὐτούς.

Συνοψίζω τὴ θεωρία ποὺ προτείνω:

Οἱ Δωριεῖς δὲν ἀποτελοῦσαν ἓνα μεγάλο κλάδο τοῦ ἐλληνικοῦ κορμοῦ, ἀλλὰ ἦσαν ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐλληνικὰ ἔθνη.

Ἡ κοιτίδα του δὲν εἶναι ἐξωελλαδική, ἀλλὰ θρίσκεται στὸ κέντρο τῆς Στερεᾶς· πρόκειται γιὰ μίαν περιοχὴ ἀρκετὰ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ Δωρίδα, τὴν ὁποία περιλάμβανε. Ἴσως καὶ τὸ ὄνομα Δωρίς νὰ ἦταν τότε ἀντιστοίχως εὐρύτερο.

Τὸ δωρικὸ ἔθνος ἀποτελέσθηκε ἀπὸ τμήματα προὔπαρχόντων ἐθνῶν. Δύο ἀπὸ αὐτὰ ἦσαν πιὸ σημαντικὰ ἀριθμητικῶς καὶ οὐσιαστικῶς: τὸ ἓνα ἐγγῶριο, τὸ ἄλλο εἶχε φθάσει πρόσφατα ἀπὸ τὴν Πίνδο. Οἱ νεοφερμένοι λέγονταν γενικότερα μὲν Μακεδνοὶ / Μακεδόνες, εἰδικότερα δὲ Δυμάνες, οἱ ἐγγῶριοι λέγονταν Ὑλλεῖς, τιμοῦσαν δὲ τὸν ἀρχαῖο ἥρωα Ἡρακλῆ. Τὰ μικρότερα συστατικὰ στοιχεῖα προσέρχονταν ἀπὸ διάφορα φύλα, ἄγνωστης ταυτότητας. Κατὰ τὴ διαδικασία τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἔθνους τῶν Δωριέων, τὰ συστατικὰ στοιχεῖα του μεταλλάχθηκαν σὲ φυλές του μὲ ὀνόματα Ὑλλεῖς, Δυμάνες καὶ Πάμφυλοι.

Ἡ χρονικὴ περίοδος σχηματισμοῦ τοῦ δωρικοῦ ἔθνους τοποθετεῖται περίπου μεταξὺ τοῦ 1350 καὶ τοῦ 1250 π.Χ. Ἡ δωρικὴ μετανάστευση στὴν Πελοπόννησο πραγματοποιήθηκε περὶ τὸ 1050 π.Χ., ἢ ἀργότερα, δηλαδὴ πολὺν καιρὸ μετὰ

61. Πausanias, VIII 3, 8-9. M. B. Sakellariou, ἴδιο ἔργο, 145-146.

τὴν κατάρρευση τῶν μυκηναϊκῶν βασιλείων καὶ σὲ περίοδο πολιτικῆς, οἰκονομικῆς καὶ δημογραφικῆς ἐξασθενήσεως τῶν παλαιῶν κοινωνιῶν.

Οἱ μεταναστεύοντες Δωριεῖς ἦσαν ὀλιγάριθμοι, συμμαχοῦσαν μὲ ἄλλα μεταναστευτικὰ στοιχεῖα καὶ δὲ συναντοῦσαν σημαντικὴ ἀντίσταση. Ἀρχικῶς, κατέλαβαν μόνον ἀπὸ μία θέση στὴν Κορινθία, στὴν Ἀργολίδα, στὴ Λακωνία καὶ στὴ Μεσσηνία. Ὁ πλήρης ἔλεγχος αὐτῶν τῶν περιοχῶν ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς ἐπιτεύχθηκε ἔπειτα ἀπὸ προσπάθειες μερικῶν γενεῶν.
